

A HÁZASSÁGKÖTÉSEK DEMOGRÁFIAI VONATKOZÁSAI KISHEGYESEN (MALI IDŐŠ, SZERBIA)

CZÉKUS GÉZA

Bevezető

Kishegyes a Szabadka-Újvidék vasúti- és közúti útvonal mentén fekszik. Közép-Bácska (Vajdaság, Szerbia, Szerbia és Montenegró Államközössége) 5803 lelket (92,3%-a magyar) számláló faluja (*Biacsi*, 1994). A középkorban két falu volt a helyén: Nagy-Hegyes és Kis-Hegyes. A török idők végére mindkét falu elnéptelenedett (*Gyetzvai*, 1978, 1984). Újratelepítésére 1769-ben került sor. A Békés megyei Békésszentandrásról 81 családot telepítettek Kis-Hegyesre. Meglepő, hogy a népes és tisztán katolikus vallású lakosokból álló új község plébániáját csak 1776-ban szervezték meg. Az anyakönyveket 1769-től kezdték vezetni. A legkorábbi a megkereszteltek anyakönyve, a házassági és halotti matrikulák 1776-tól léteznek.

Több, Kishegyes demográfiájával foglalkozó munka is megjelent már. Az egyik legrégebbi adat szerint (*Maronka*, 1994) 1859-ben 800 háza és 3988 lakosa volt a településnek, ebből 3911 római katolikus, 77 pedig izraelita. A Magyar Korona Helységnevtára (1892) 976 házat és 5559 lakost említ, ezek közül 5108 (91,89%) római katolikus. Jelentős számban éltek még ágostai evangélikusok (184; 3,31%), illetve izraeliták (182; 3,27%). Kétségtől, a legjelentősebb forrásmunkák *Gyetzvai Péter* nevéhez fűződnek (1978, 1984). Részben ezzel a témával foglalkozik *Maronka János* és *Virág Gábor* jubileumi kiadványa is (1994), de dicséretes a kishegyesi Szó-Beszéd szerkesztőségének ez irányú törekvése is, ugyanis a lapban folyamatosan jelenteti meg a falu újszülötteinak, elhalálozottjainak és házasságot kötött személyeinek névsorát.

Vajdaság-szerzte egymást követik a helyi monográfiák, melyek egy-egy település történeti, régészeti, néprajzi adatait, hagyományait kívánják az utókor számára megörökíteni. Habár Kishegyes esetében még nem állt össze teljes monográfia, számunkra örvendetes, hogy az előbb említett tudományágakon kívül az embertan (antropológia) is hozzájárulhat eredményeivel a falu módszeres megismeréséhez. Kutatásunk indíttatása többek közt az volt, hogy eredményeink minél nagyobb mértékben segítsék elő azt, hogy egyre teljesebb képet alkothassunk magunknak öseinknek, a falu lakóinak embertani arculatáról. Hadd említsünk meg két személyes érvet is: ez a cikk adózás szülőfalumnak és tisztelet egykori vezetőtanáromnak, *dr. Farkas Gyula* ny. tanszékvezető egyetemi tanárnak (JATE, Szeged), aki felkeltette érdeklődésemet az embertan iránt, ezen belül pedig a demográfiai kutatások iránt is.

Ahhoz, hogy terveinket eredményesen megvalósítsuk, megfelelő feltételeknek kellett lenni. Csak a köszönet hangján emlékezhetünk meg azokról, akik munkánkat közvetve vagy közvetlenül segítették. Így köszönet illeti elsősorban *Komáromi Klára* anyakönyvvezetőt és *Oravecz Leonát*, aki az adminisztratív dolgokban segédkezett.

Bármilyen jellegű kutatómunkát is végez az ember, egy tényt sohasem téveszthet szem elől. Nevezetesen azt, hogy az ember – aki társadalomban él – két különböző

irányból közelíthető meg: egyrészt biológiai (természeti), másrészt társadalmi lény. Ellentétben a halandósággal, amelyet elsődlegesen a biológiai tényezők határoztak meg, a házasságkötés túlnyomó részben az adott társadalmi közösség szokásaitól, kultúrájától függ. Minden társadalom szabályokat alakít ki arra vonatkozóan, hogy hány évesen és milyen feltételek megléte esetén házasodjanak meg tagjai, kit választhatnak, illetve nem választhatnak házastársul. Amikor tehát Kishegyes népességéről kívánunk szólni, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a társadalmi vonatkozásokat sem, amelyek nagyon régóta végigkísérik az embert, és amelyeket az egyén életében három fő esemény jelez: a házasságkötés, a születés és az elhalálozás. Adatgyűjtéseink során igyekeztünk ezekre is kitérni.

Anyag és módszer

Kisebbségi település esetében az anyakönyvek elemzése aránylag könnyen megoldható, hiszen nem nagy a lakosság lélekszáma. Viszont ilyen nagy helységeknél, mint Kishegyes, ez már sokkal nehezebb. Nagyon nagy (erőnkhez képest megoldhatatlan?!) feladat lett volna arra vállalkozni, hogy a legelső anyakönyvektől kiindulva a mai napig végigkísérjük az említett események alakulását. Ezért választottuk azt a megoldást, hogy csak az 1900–1904 és 1980–1984 évek közötti adatok közül is csak a házasságkötések adatait vesszük figyelembe. Véleményünk szerint ezek a (rövid) időszakok is betekintést nyújtanak a népmozgalmi adatok változásaiba. Ennek megfelelően a házassági anyakönyvekből a következő adatokat gyűjtöttük össze: a házasságkötés dátumát, a házasulandó (vezeték)nevét, születési dátumát és születési helyét. A bevezetőben említettek és a technikai lehetőségek miatt a felsoroltakon kívül feljegyeztük az illető vallását, foglalkozását (a menyasszonyok esetében csak „háztartásbeliről” és „cselédről” tudunk – sok esetben nem is tüntették fel), valamint azt, hogy nőtlen, hajadon vagy özvegy-e, és hogy írástudó-e. A ma is vezetett anyakönyvek nem tartalmazzák a vallásra és foglalkozásra vonatkozó adatokat.

Az első időszakban összesen 333 pár kötött Kishegyesen házasságot, a másodikban pedig 219. Ezek közül néhányan külföldön esküdtek meg, de – mivel legalább az egyikük kishegyesi lakos – őket is figyelembe vettük (Kishegyesen is anyakönyvezték őket).

A feldolgozás során választ kaptunk a következő kérdésekre:

Évenként hány házasságkötésre került sor?

Előfordult-e esküvőmentes hónap?

Melyik év melyik hónapjában volt a legtöbb házasságkötés?

A házasságkötések havonkénti százalékos megoszlása.

Melyik hónap(ok)ban volt több? Mire vezethető ez vissza?

Szerepet játszik-e a vallás az 1980–84-es időszak házasságkötéseiben?

A házasságkötések 1000 főre eső száma változott-e az idők folyamán?

Milyen idősök voltak a házasulandók?

Mennyi volt a házasulandók átlagéletkora?

Milyen idős volt a legfiatalabb és a legidősebb vőlegény, menyasszony?

Mennyi volt az átlagos, a minimális és maximális korkülönbség?

Milyen volt a szórás (standard deviáció)?

Milyen idős volt a legfiatalabb és a legidősebb házaspár?

Milyen gyakran fordult elő, hogy a leány idősebb volt a fiúnál?

Volt-e napra azonos korú házasulandó?

Az özvegy házasulandók életkora.

A helybéli- és a vidéki házasulandók aránya.

A vidékiek milyen messziről származnak (maritális disztancia).

A Microsoft Excel számítógépes program nyújtotta lehetőségeket kihasználva néhány nyelvi és szociológiai megállapítást is tehattunk. Ilyenek a foglalkozással, vallással, az elvált személyek számával és korával kapcsolatos adatok, az írástudatlanok száma. Tudomást szereztünk arról is, hogy a Kishegyesre házasulandók mely és hány településről jöttek. Milyen gyakori az izoním házasság, a testvér, illetve testvér-testvér házasságkötés? Megtuttuk azt is, hogy hány különböző (vezeték)név szerepel az anyakönyvekben, mely (vezeték)nevek a leggyakoribbak.

Az ötvenes évektől errefelé mind kevesebb asszony szült otthon. Vagy Szabadkára (Subotica), vagy Topolyára (Bačka Topola) utalták. Az újszülött születési helye értelemszerűen nem Kishegyes, hanem Szabadka vagy Topolya lett.

A nevekkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy annak ellenére, hogy rendkívül körültekintő munkát végeztek az anyakönyvvezetők, mégis becsúsztak hibák. Ilyenek pl. a Tóth vezetéknevű különböző előfordulása (Tót, Tot, Tóth, Toth), ami önmagában nem is gond. A problémát az jelenti, hogy az anyakönyvvezető az egyik módon vezette be, az aláírás pedig másként történt (Vebel és Wébel, Schwarz, Schvarz és Schvarcz, Sciff és Schiff). Volt olyan eset is, amikor az anyakönyvvezető a házasulandóra és annak édesapjára vonatkozóan különbözőképpen írta be a vezetéknevet. Elírás lehet a Pap és Papp, Búrián és Burján, a Gáál és Gaál, csakúgy, mint a Nyiradi, Hajdu, Ujvári vezetéknevek ilyen formája is.

Külön problémát jelentett a szerbhorvát írásmód. Ez esetben a magyar helyesírásban leggyakrabban előforduló alakra „fordítottuk le” a vezetékneveket (Horvat – Horváth, Kiš – Kiss, Tot – Tóth stb.).

A házasságkötések havonkénti megoszlása

1900 januárja és 1904 decembere között Kishegyesen 333 házasságot kötöttek, átlagban 66-ot. A legtöbb (78) fiatal pár 1903-ban állt az anyakönyvvezető elé, míg a legkevesebb (53) 1901-ben.

A második elemzett időszakban összesen 219 pár kelt egybe (évente átlagban 44). 1980-ban 55 házasságkötésre került sor, míg 1981-ben és 82-ben csak 36-ra. A nagy ingadozásra nincs különösebb magyarázat.

Adatainkat tovább elemezve és havonként is megvizsgálva azt találjuk, hogy a maximumot 1903 januárja és februárja tartja, amikor egy hónap alatt 16–16 pár kötött házasságot. Nyolcvan évvel később 1980 augusztusában volt a legtöbb esküvő, 14. Nagyon ritka azonban azoknak a hónapoknak a száma, amelyekben Kishegyesen nem volt lakodalom. Ezek: 1900 júliusa, 1902 augusztusa, 1903 augusztusa és szeptembere, 1904 márciusa és júliusa, illetve 1980 októbere, 1981 decembere, 1982 februárja és 1983 januárja.

Még érdekesebb azonban a házasságkötések összesített havonkénti megoszlásának alakulása. Ha az egy év alatt kötött házasságok számát 100%-nak vesszük, akkor nyilvánvaló, hogy egyenletes megoszlás esetén egy-egy hónapra a házasságkötések 8,33%-a esne ($100:12 = 8,33$). Ennek ismeretében vizsgálva az 1. táblázatot, azonnal szembe-

tűnik, hogy ezt a várható értéket a 12 hónap közül a január, február, május és november haladja meg; a második időszakban pedig augusztus és szeptember. A többi hónap esetében a házasságkötések aránya a várható érték alatt maradt. Más szóval, Kishegyesen a századelején a házasságkötések elsősorban a téli idősakra, de különösen november és február hónapokra estek. Ez azzal magyarázható, hogy a főként földműveléssel foglalkozó lakosságnál a házasságkötések a gazdasági év befejeztével történtek. Valószínű, hogy a házasságok száma a jó vagy rossz terméstől is függött (kiházasítás, a kelengye beszerzése).

A házasságkötések idejét nagyban befolyásolta a vallás is. A zömmel római katolikus vallású kishegyesieknek a decemberi hónap a házasságkötések alacsony esetszámával tűnik ki (az esküvők 1900: 1,39%, 1903: 2,56%), mert a lakosság hagyománytisztelte tiltotta advent idején a házassodást (2. táblázat). A másik minimum nagybőjt idejére esik (egy év márciusában sem haladja meg a 6%-ot). Július hónapban van a harmadik minimum, valójában ez a hónap mutatja a legalacsonyabb értéket. 1900-ban és 1904-ben ebben a hónapban nem került sor házasságkötésre, de legtöbb 2 volt 1901-ben és 1903-ban, 1902-ben pedig csak egy. Ez az aratási munkálatokkal magyarázható. Az esküvőt vagy az aratás előtt ejtették meg, vagy miután befejeződtek a kinti munkálatok.

1980-ra megváltozott a helyzet. Az augusztus és a szeptember lett a lakodalmas hónap, a többi messze elmarad mögöttük. Ezért sem az adventi, sem a nagybőjti mulatságtilalom nem jut kifejezésre. A sátras lakodalmak feltétele a jó idő, erre az augusztus és szeptember hónap nagyon alkalmas.

1. A házasságkötések havonkénti megoszlása Kishegyesen
Monthly distribution of marriages in Kishegyes

	A házasságkötések száma			
	1900–1904		1980–1984	
	N	%	N	%
Január	47	14,11	8	3,65
Február	50	15,02	8	3,65
Március	7	2,10	16	7,31
Április	22	6,61	13	5,93
Május	50	15,02	19	8,67
Június	32	9,61	19	8,68
Július	5	1,50	21	9,60
Augusztus	13	3,90	40	18,26
Szeptember	16	4,80	39	17,81
Október	27	8,11	10	4,57
November	51	15,31	18	8,22
December	13	3,90	8	3,65
Összesen	333	100,00	219	100,00

A házasságkötések heti megoszlása

2. *A házasságkötések heti megoszlása (zárójelben a heti átlag)*
Weekly distribution of marriages (weekly average)

Év	Az esküvők megoszlása		
	az év folyamán	nagybőjt idején	advent idején
1900	72 (1.38)	3 (0.42)	0
1901	53 (1.02)	3 (0.42)	3 (0.75)
1902	59 (1.13)	?	4 (1.00)
1903	78 (1.50)	1 (0.14)	3 (0.75)
1904	71 (1.37)	0	2 (0.50)
1980	55 (1.06)	5 (0.71)	1 (0.25)
1981	36 (0.69)	5 (0.71)	0
1982	36 (0.69)	2 (0.29)	2 (0.50)
1983	41 (0.79)	3 (0.42)	2 (0.50)
1984	51 (0.98)	5 (0.71)	1 (0.25)

Heti bontásban azt tapasztaljuk (2. táblázat), hogy a századelőn a hétfő és a szerda voltak az esketési napok. Az esküvők 45,32%-át hétfőn, 30,21%-át pedig szerdán kötötték meg. Az említett két napot a kedd (10,88%), vasárnap (8,16%), csütörtök (3,02%) és a szombat (2,11%) követi. Pénteken – böjti napról lévén szó, mindössze két pár mondta ki az „igen”-t. Nyolcvan évvel később, tekintettel a szabad szombatokra (munkaszüneti nap), az esküvők zömét szombaton bonyolították le.

1000 főre eső esküvők száma

A lakosság demográfiai jellemzői elsősorban nem az abszolút számok tükrében értelmezhetők helyesen. Általában az 1000 főre eső változásokat szokták megadni. A népszámlálási adatok és az anyakönyvi statisztika alapján az 1000 főre eső házasságkötések száma 1900 és 1904 közti időszakban 11,98. Nyolcvan évvel később ez a szám csak 7,55! Ez is példázza a délvidéki magyar etnikum zsugorodását. Ennek politikai, családtervezési és gazdasági háttere is van.

Az 1000 főre eső házasságkötés arányának alakulása a születésekben nagyobb mértékben csak később jelentkezik.

A házasulandók életkora

A frigyre lépők életkorára vonatkozó adatokat a 3. táblázat tartalmazza. 1900–1904-ben a lányok legtöbbje 24 éves korában házasodott (a medián értéke 25,00 év). A vőlegények átlagéletkora valamivel több, mint 28 év, a menyasszonyoktól négy és fél évvel idősebbek. Az arák módusza 19 év, a mediánja pedig 21,08 év. Habár a legfiatalabb menyasszony jóval fiatalabb a legfiatalabb vőlegénynél, mégis a férfiak azok, akik minimális és maximális korkülönbsége nagyobb. Az esetek többségében (300; 90,1%) a

fiú volt az idősebb. Schrottmann Lipót és Hubai Irén (1866. 12. 21.) napra azonos korúak voltak, míg a legnagyobb korkülönbség Torma Pál (1852) és Fekete Anna (1881) közt volt, több mint 29 év.

A házasulandó özvegy férfiak átlagéletkora majdnem 50, a nők pedig 41 év. Dudás Rozália 1901-ben 20 éves korában már másodszor ment férjhez.

A nyolcvanas évekre az ünnepeltek életkora is megváltozott. A vőlegények 31, a menyasszonyok 27 éves korukban esküdtek. Az előzők mediánja 26,11 év, az utóbbiaké 22,41. Móduszuk 22, illetve 20 év, azaz az előző időszakhoz képest a fiatal emberek valamivel korábban, a menyasszonyok pedig később mentek férjhez. A legfiatalabbak hasonló korúak, mint az előző mintában voltak, de a legidősebbek jóval idősebbek. A legidősebb vőlegény 84, a menyasszony pedig 76 éves! Az átlagos korkülönbség mindössze 4,06 év, a legnagyobb 26,84 év. Valamivel több (30; 13,7%) nő volt idősebb a párjánál, mint a századelőn (9,9%).

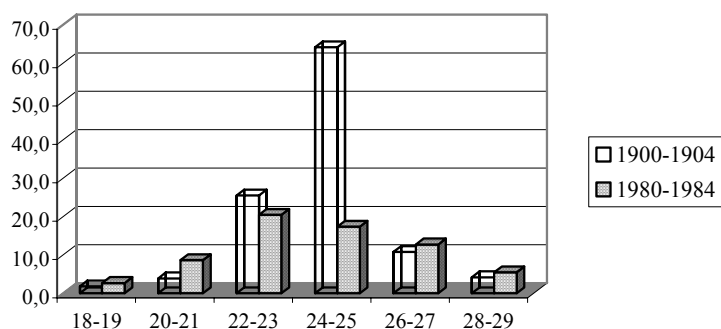
A táblázatból kitűnik az is, hogy a második időszakban az átlagtól való eltérés (szórás) sokkal kifejezettebb. A szórás magas értéke az özvegy házasulandókra is vonatkozik.

3. A házasulandók életkora

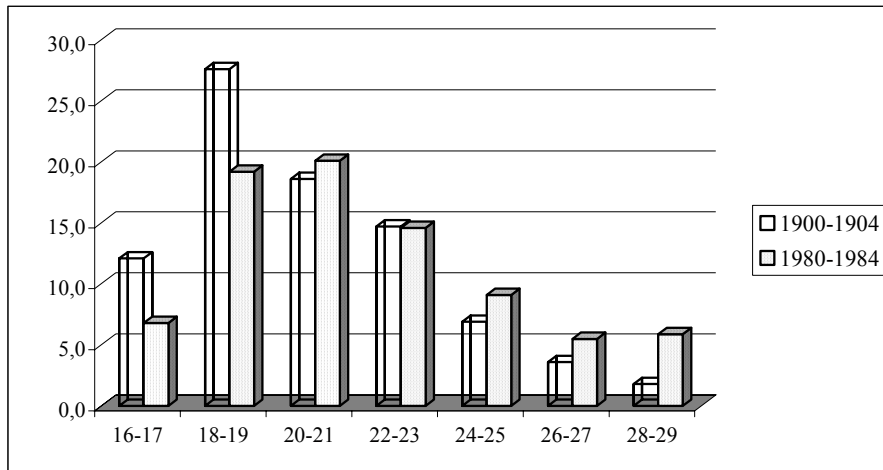
Age of persons married

	1900–1904			1980–1984		
	átlag	szórás	min.-max.	átlag	szórás	min.-max.
Férfiak	28,62	9,9837	18,38-75,14	31,04	13,3921	18,85-84,14
Nők	23,97	9,4208	16,13-68,65	26,88	12,6310	16,25-76,67
Özvegy férfi	49,70	13,5122	35,72-70,78			
Özvegy nő	40,94	13,5280	19,78-51,00			

Mely korcsoportból került ki a legtöbb fiatal pár? Ezeket az adatokat szemlélteti az I. és II. diagram.

I. A házasulandók korcsoport szerinti megoszlása, százalékban kifejezve – férfiak
Distribution of marrying persons by age-group, per cent males

II. A házasulandók korcsoport szerinti megoszlása, százalékban kifejezve – nők
Distribution of marrying persons by age-group, per cent - females

Az észak-bácskai települések házasulandóinak átlagéletkorát a 4. és 5. táblázaton tüntettük fel.

4. Néhány észak-bácskai település házasulandóinak átlagéletkora, 1900–1904
Average age of marrying persons in some North-Bácska settlements, 1900–1904

Település	Férfiak		Nők		Kor különbség
	átlag (év)	min.-max.	átlag (év)	min.-max.	
Adorján	27,6	16-58	22,2	14-65	5,4
Csantavér	26,1	17-79	21,94	15-73	4,2
Horgos	27,5	18-78	22,3	14-65	5,2
Martonos	27,8	15-78	22,74	15-71	5,1
Pacsér	27,2	16-65	22,9	14-65	4,3
Ómoravica	29,3	18-75	24,14	15-74	5,13

5. Néhány észak-bácskai település házasulandóinak átlagéletkora, 1980–1984
 Average age of marrying persons in some North-Bácska settlements, 1980–1984

Település	Férfiak		Nők		Korkülönbség
	átlag (év)	min.max.	átlag (év)	min.-max.	
Adorján	28,1	18-85	24,2	16-68	3,96
Bácsszőlős	30,3	18-74	26,72	16-68	3,54
Csantavér	60,4	18-82	26,4	16-77	4,0
Hajdújárás	29,4	18-79	26,33	16-71	3,1
Horgos	31,0	18-84	27,3	14-84	3,8
Kispiac	28,9	20-70	24,8	16-66	4,1
Martonos	31,8	19-89	27,7	17-71	4,1
Pacsér	31,9	19-91	27,5	16-78	4,4
Orom	28,8	18-73	25,58	16-65	3,2
Oromhegyes	25,5	19-68	22,27	17-52	3,23
Ómoravica	28,64	18-83	24,83	16-74	3,8

A házasulandók származása

Annak, hogy a házasulandók milyen (fizikai értelemben vett) távolságról kerülnek össze, biológiai és társadalmi jelentősége is van. Minél távolabbról érkeznek a fiú vagy a leány, biológiai értelemben a közösség annál sokrétűbbé, heterogénebbé válik, ennek pedig óriási örökléstan előnye van. A zárt, homogén közösségekben az örökletes betegségek megjelenése sokkal gyakoribb. Ennek a jelenségnek a társadalmi vetülete a szokások, életmódformák gazdagítása. Mi azt kutattuk, hogy Kishegyes népessége mennyire nyitott (exogám). Amint a 6. táblázatból is látható, a századelőn a házasulandók 65%-a kishegyesi születésű volt. Az esetek 24%-ában a vőlegény vidéki származású. A szokásnak megfelelően, a menyasszony falujában (esetünkben Kishegyesen) esküdtek meg, aztán valószínű, hogy az újemberhez költöztek, vidékre. Csak elenyésző számban akadtak olyan párok, akik vidéki származásúak voltak.

6. A házasulandók születési helye
 Birth place of marrying persons

Születési hely	Időszak			
	1900–1904		1980–1984	
	N	%	N	%
Mindketten helybeliek	217	65,17	53	24,20
A vőlegény helybeli	27	8,11	76	34,70
A menyasszony helybeli	81	24,32	50	22,83
Mindketten vidékiek	8	2,40	40	18,26

Ezzel szemben a nyolcvanas évek nagy változást hoztak. Az *Anyag és módszer* fejezetben leírtak miatt sok kishegyesit szabadkainak vagy topolyainak tüntettek fel, ezért oly alacsony a kishegyesi származásúak aránya és relatív magas a vidékieké.

A vőlegények 35 helységből érkeztek, a menyasszonyok csak 19-ből. Főleg a férfiak esetében vannak domináns települések (7. táblázat). Kishegyes legnagyobb szomszédtelepülése Topolya, mindig is jó volt az összeköttetés, ezért oly gyakoriak a kishegyesi-topolyai párok. A közeli települések mellett Bács Madarásról is többen nősültek Kishegyesen. Itt kell megjegyezni, hogy a 6 km-re lévő Feketicsről (zömmel reformátusok lakják) senki sem választott párt magának Kishegyesen.

*7. A házasulandók (gyakoribb) származási helye
(Rather frequent) birth place of marrying persons*

A települések száma			
1900–1904		1980–1984	
vőlegény	menyasszony	vőlegény	menyasszony
35	19	37	41
Bácstopolya (22)	Bácstopolya (6)	Bácstopolya (17)	Bácstopolya (32)
Bácsszenttamás (8)		Feketics (13)	Feketics (8)
Óbecse (8)		Szabadka (9)	Csantavér (6)
Bácskula (6)		Szenttamás (4)	Kula (6)
Bács Madaras (4)		Újvidék (4)	Szabadka (6)
Mohol (4)		Verbász (4)	Szenttamás (6)
			Verbász (6)

A második időszakban kitárult a világ, elsősorban a nagylyányok lettek mobilisabbak. Hét olyan település is van, ahonnan több mint 5 lány származik. Természetesen ezek a közeli, nagyobb helységek.

Két ember életének egymáshoz való kötése ma nem függ a távolságtól. Régen a közlekedési lehetőségek határozták ezt meg. A 8. táblázatból kitűnik, hogy többé-kevésbé egy 50 km-es körben házasodtak. Csak hat vőlegény és egy menyasszony származott 200 km-től távolabbról: egy szolnoki, egy Nagy Perkáta-i (ma Románia), egy veszprémi, két budapesti, egy hatvani és egy altorjai. Ez utóbbi, Sólyom Miklós tisztviselő a Hargitától délkeletre látta meg a napvilágot, és 24 évesen 1901. január 16-án mondta ki az „igen”-t Balassy Teréznek. Ebből az időszakból ő a legtávolabbi, mintegy 700 km a távolság Kishegyes és Altörja között.

*8. A házasulandók születési helye közti távolság, km (maritális disztancia)
Marital distance, km between the birth place of marrying persons*

Távolság (km)	Időszak			
	1900–1904		1980–1984	
	N	%	N	%
- 4	220	66,01	60	27,40
5-10	3	0,90	19	8,68
11-20	39	11,72	47	21,46
21-30	13	3,90	17	7,76
31-50	32	9,61	28	12,78
51-100	17	5,11	23	10,50
101-200	2	0,60	3	1,37
200-500	6	1,80	11	5,02
Összesen	333	100,00	219	100,00

A századvégi változások a házasságkötéseken is megfigyelhetők. A század eleji 66%-os helybéli arány 27%-ra csökkent. Az előző, 50 km-es kör 100 km-re tágult. De a házasulandók 10%-a legalább 200 km-ről származik. Egy részük Jugoszláviában született (Debelyacsa, Kovin, Mostar, Kumanovo, T. Veles stb.), egy részük Magyarországon (pl. Nógrádverőce, Budapest, Mány stb.), de vannak szép számban Németországból, Franciaországból is.

A fenti adatokat érdemes összehasonlítani néhány vajdasági magyarlakta település adataival. Pacséron az 1900–1904-es időszakban a házasulandók 83,91%-a lakóhelyük szerint homogámok (*Cekuš*, 1993a), azaz mindketten helybeli születésűek. Az általunk vizsgált 6 település közül csak Adorján és Martonos fiataljai kevésbé homogámok (*Czékus* 1991, *Cekuš*, 1993a, 1993b, *Czékus* 1995). Martonoson, Pacséron és Ómoravicán egy olyan pár sem volt, akik mindketten vidékről származtak volna. Ómoravica volt a legnyitottabb: a vőlegények 36, a menyasszonyok pedig 7 helységről származtak. Csantavért is heterogén környezetből (összesen 30) keresték fel a fiatalok. Kupuszinára viszont mindössze 9 településről kerültek az anyakönyvvezető elé. A Horgosra került lányok 62, az Adorjánra került fiúk 64%-a egyazon helységről való (Öttömös, Törökkanizsa).

Ezzel szemben, a nyolcvanas években igen megváltozott a helyzet. Az endogám házasságok legfeljebb a 70%-ot érték el (Pacsér), Adorjánon mindössze 45% volt az arányuk. Viszont Adorjánon és Martonoson egyetlen vidéki-vidéki esküvőt sem jegyeztek. Kimondottan domináns települést, ahonnan tömegesen származtak a fiatalok, nem állapítottunk meg. Csantavér a legnyitottabb: a vőlegények 25, a menyasszonyok 38 településről származtak. Adorján (12+5), Bácsszőlős (11+7) és Kupuszina (9+7) zárt közösségek maradtak (*Czékus*, 1991., *Cekuš*, 1993a).

A század elején az Adorjánon nősülő vidéki fiatalok átlag 16, a vidéki menyasszonyok pedig mindössze 14 km-ről származtak. Nyolcvan év elteltével Oromhegyes maradt szűk körzetű – az idekerült fiúk 14 km-es körzetből jöttek. Viszont szembevetően messziről jöttek az ómoravicai fiatalokért: a vőlegények átlag 518, a menyasszonyok pedig 267 km-ről. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy ezek az értékek sokkal alacsonyabbak lennének, ha az ausztrál, amerikai és németországi „lovagokat” leszámítanánk. Öt év leforgása alatt ebben a helységben 11 ómoravicai-németországi, 1 ómoravicai-svájci, 2 ómoravicai-olaszországi, és 1 ómoravicai-amerikai pár kelt egybe!

A házasulók társadalmi állása

A házasulandók családjának vagyoni-társadalmi helyzete a párválasztásban mindig is fontos szerepet játszott. Az azonos rangú partner jó kiválasztására nemcsak a szülők ügyeltek, hanem maguk a fiatalok is szem előtt tartották ezt. Sokszor a gazdagabb társ megszerzése volt a fő cél, a hangsúly a gazdagságon volt, mert a vagyon a felemelkedést jelentette a partner számára is. Farkas Pál (1907) így vélekedett: „Katonáskodás alatt a legtöbb legény egészen átvedlik, s megtanulja, hogy a pénz beszél, a kutya ugat; jövőendő életpárját tehát nem a szerelem útján, hanem a telkes gazdák portáján keresi, s ha nem talál, akkor már csak arra ügyel, hogy dolgos legyen a lány.” A mai párválasztásokból kiindulva, ez a megállapítás a mi égtájunkra is vonatkozott. Sajnos, az anyakönyv hiányos volta miatt ezt nem tudjuk alátámasztani. A menyasszony foglalkozása –

föltéve, hogy beírta az anyakönyvvezető – háztartásbeli (179), vagy cseléd (15). A cselédek – Süli Mária kivételével – mindnyájan földműves napszámoshoz mentek férjhez. Az említett hajadont Vigh Ignác vette el 1904 elején.

A férfiak 42-féle foglalkozást űztek. Legtöbbjük földműves napszámos (174, azaz 52,2%-uk) vagy kisbirtokos (25,5%-uk). A vizsgált öt év alatt 9 kovács, 8 kereskedő, 5 cipész, 4–4 cseléd, géplakatos, kőműves, 3 szabó, 2–2 papucsos, rendőr, zenész, borbély, és asztalos nősült meg. Az anyakönyvvezető elé járult még egy bádogos, cement- és márványöntő, kádár, kárpos, kelmefestő, szatócs, szíjgyártó, takács, juhász, kisbíró, postai szolga, raktáros, írnok, gondnok, hivatalnok, törvényszéki szerkesztő és vendég-lős.

A házasulók vallása és családi állapota

Az anyakönyvi adatok alapján 319 (95,80%) férfi és 316 (94,89%) nő római katolikus, 12–12 pedig izraelita. Az evangélikus református (ma református) földműves napszámos római katolikus cselédlányt vett el. Az ágostai evangélikus (ma evangélikus) pacséri Szabó József egy vallási felekezeten kívüli leányt vett el. Két szeghegyi és egy pacséri evangélikus ment férjhez kishegyesi római katolikushoz (egy földműveshez, egy borbélyhoz és egy napszámoshoz).

Az izraelita férfiak foglalkozása a következő volt: bádogos, üveges, szabó, piperegyári kereskedelmi képviselő, baromfi-, gabonakereskedő, illetve közönséges kereskedő. Kilencen foglalkoztak kereskedelemmel.

Sajnos, a későbbi anyakönyvekben nem szerepel a házasulandók vallása és foglalkozása sem.

A házasulandók családi állapota

A házasulandók családi állapotára vonatkozó adatokat csak a korábbi időszakból származó anyakönyvek tartalmazzák, de azok is hiányosan (?). Az általunk megvizsgált anyakönyvekben 1900 és 1904 között 333 házasságkötést jegyeztek be. Ebből 295 volt az olyan, amikor hajadon és nőtlen kelt egybe, azaz az esetek 88,6%-a. Egy esetben özvegyember vett el hajadon lányt, 29 alkalommal pedig nőtlen férfi özvegyasszonyt. Nyolc olyan esetet is találtunk, amikor özvegy nő és özvegy férfi kötött másodszor (harmadszor?) házasságot. Olyan év nem volt, amelyben a házasságkötések valamennyi változatával találkoztunk volna. Viszont minden évben aránylag sok özvegyasszony ment újra férjhez. Rácz Ferencz 40 éves özvegy napszámos a 27 éves Lábadi Rozália cselédet vette el. Özvegyemberrel általában az a lány kötött házasságot, aki „kimaradt a sorból”, vagy „hibájja volt”.

A második időszakra csak 1982-es bejegyzés van, két esetben nőtlen férfi özvegyasszonyt vett el. Egyikük 29, a másikuk 25 éves volt. Sajnos, az utóbbi házasság három év után zátonyra futott (9. táblázat).

9. A házasságkötők családi állapota
Family status of persons marrying

Év	A házasságkötések száma	Nőtlen-hajadon	Ebből családi állapot szerint		
			özv.-özv.	özv.-haj.	nőtlen.-özv.
1900	72	63 (87,50%)	1	/	8
1901	53	46 (86,79%)	1	/	6
1902	59	51 (86,44%)	/	1	7
1903	78	69 (88,46%)	2	/	7
1904	71	66 (92,96%)	4	/	1
1980	55				
1981	36				
1982	36				2
1983	41				

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a 333 házasság közül mindössze öt volt sikertelen (10. táblázat), azaz a házasságkötések 1,50 százaléka. Még ezek is közel 13–13 (12,56) évet úgy, ahogy funkcionáltak. Balázs János és Kerepes Teréz 23 év után bontották fel a házasságot, de a legrövidebb házasság is több mint 3 év után bontatott fel.

A nyolcvanas évekre a házastársi kapcsolatok is liberalizálódtak. Ezt jól szemlélteti a 10. táblázat. Majdnem minden ötödik házasság futott vakvágányra (16,89%). Különösen katasztrofálisak az 1983-as házasságok, azok egynegyede volt sikertelen. Elgondolkodtató az a megállapítás is, hogy az ebben az időszakban elváltak 29,73%-a még az első házassági évfordulót sem ünnepelte meg! Négy házasság mindössze négy, kettő pedig hét hónapig tartott. Az elvált férfiak átlagéletkora 37,14 év, a legfiatalabb 22,20, a legidősebb pedig 76,04 éves. A nők átlagéletkora 33,43 év. A legfiatalabban 17,61 éves korában vált el, míg egy 77,32 évesen (ő a legidősebb elvált).

Az 1900–1904 közti időszakban a válásra átlagosan 11,1 együtt eltöltött év után került sor. Nyolcvan év alatt ez az idő a felére csökkent.

10. A válások gyakorisága
Frequency of divorces

Év	Válások száma	A felbontott házasságok gyakorisága (%)	A házasságok átlagos időtartama (év)
1900	1	1,39	13,5
1901	2	3,77	18,3
1902	1	1,69	9,3
1903	/	/	/
1904	1	1,41	3,4
Átlag	1	1,50	11,1
1980	9	16,36	8,0
1981	5	13,89	5,0
1982	7	19,44	6,9
1983	10	24,39	5,1
1984	6	11,76	3,7
Átlag	7,4	16,89	5,9

Inkább szociológiai, mint embertani jelentősége van az egyes párok közti fellelhető kapcsolatoknak.

Két férfitestvér két leánytestvért vett el:

1900. 02. 12.: Sinka Mihály és Kis Mária

Sinka János és Kis Jusztna

1903. 06. 24.: Hajdú József és Dudás Veronika

Hajdú István és Dudás Hermina

Testvérek esküdtek:

1902. 10. 28.: *Csáki* János és Faragó Mária

Csáki György és Szabó Erzsébet

1903. 02. 16.: *Tóth* András és Szőke Piroksa

Tóth Péter és Szőke Rozália

1904. 08. 24.: Juhász János és *Szőke* Erzsébet

Dósa Péter és *Szőke* Viktória

1904. 10. 24.: Petrovác Ferencz és *Fratricsevits* Erzsébet

Fratricsevits József és Wéber Aranka

1904. 11. 16.: Süli István és *Kern* Etelka

Fülöp Ferencz és *Kern* Julianna

Egyazon nap van a születésnapjuk:

1900. 11. 28. Trácsi József (1857. 02. 27.) és Csőke Mária (1871. 02. 27.)

Család- és utónevek

A nevek nem tartoznak a házasságkötések demográfiai jellegei közé, de röviden kitérünk erre a témára is.

Először is említést kell tenni az azonos vezetéknévűekről. A vizsgált időszakokban a következők azonos házasságról tudunk:

1900. 06. 11. Varga András (Bács Madaras) és Varga Ilona (Kishegyes)

1901. 05. 8. Tóth János és Tóth Rozália

1903. 02. 23. Kiss Antal és Kiss Terézia

1903. 05. 25. Toth János és Toth Erzsébet

1982. 12. 18. Jovanović Sándor és Jovanović Ljubica

1984. 11. 24. Kiss Róbert és Kiss Ilona

Lepage (1979) szerint az azonos vezetéknévűek esetében nagyobb a valószínűsége a rokoni kapcsolatoknak (vérrokonságnak), mint a különböző vezetéknévűek esetén. El kell ismerni, de csak a *valószínűség* szintjén, nem pedig tényként kell elfogadni. Az említett szerző képletet állított fel, amely segítségével, matematikai úton meghatározható egy-egy közösség vérrokonsági foka. Ez a módszer már kezdettől fogva erős kritika tárgya volt, ma már a legtöbb antropológus elveti.

Az izonímia egyébként aránylag ritka a magyarlakta településeken (is). Az észak-bácskai magyarlakta települések anyakönyveit tanulmányozva, a 3116 házasulandó pár közül mindössze 20 volt azonos vezetéknévű; Csantavéren az 1980–1984-es időszakban 7 ilyen eset volt.

Családnevek

Az 1900–1904 között nősülőknek 244 családnévük volt. A leggyakoribb nevek a Tóth, 21 (6,31%), Dudás, 13 (3,90%). 6-6 fiatalember viselte a Csőke, Kiss, Papp, és a Szabó családnévet, 5-5 a Balázs, Kovács, Molnár, és Süli nevet, 4-4 pedig a Csáki, Gál, Kocsis, Mészáros, Németh, és Varga névre hallgatott.

231 különböző vezetéknévű menyasszony esküdött meg. 15 Dudás (4,50%), 14-14 Szőke és Tóth (4,20-4,20%), 8-8 Kormos és Sáros, 7-7 Fodor és Szabó, 6 Kovács, 5-5 Horváth, Kiss és Varga, 4-4 Czékus, Csáki, Csőke, Kocsis, Molnár, és Nagy családnévet jegyeztünk fel.

Ezek alapján megállapítható, hogy a házasulandók leggyakoribb családneve a Tóth, 35-ször fordult elő a tanulmányozott öt év alatt (10,51%), Dudás (28; 8,41%) és Szabó (13; 3,90%).

A másik elemzett öt évben a 219 pár esetében 162 féle családnévet azonosítottunk a házasulandó férfiak adataiból. A Tóth név nyolcszor (3,65%), a Kovács és a Sáros hétszer, a Dudás, és Szabó név pedig ötször ismétlődik. A vezetéknévek viszonylag változatosabbak ebben az időszakban.

174 különböző nevű ara járult az anyakönyvvezető elé. Gyakoribb családnevek a Tóth (6; 2,74%), a Szabó (5), Bacsó, Csernik, Dudás, Kiss (4). A férfiakhoz hasonlóan, a nők vezetéknéve is változatosabb ebben az időintervallumban.

Utónevek

48 féle férfi keresztnévet regisztráltunk a század eleji anyakönyvekből. A leggyakoribb férfinév az István volt (43 esetben, azaz a nősülők 12,92%-a). Őket követik a Jánosok (41), Józsefek 40, Péterek (24), Andrások (22). Évente még legalább öt Mihály is megházasodott. Gézának, Lászlónak viszont egy vőlegényt sem neveztek. A ma gyakoribb nevek közül a Dezső, Ernő csak egyszer, a Sándor kétszer, de a Pál is mindössze tizenegyszer szerepelt.

A női nevek sem igen változatosak, mindössze 43 félért találtunk. Tíz százaléknál felett van az Erzsébetek (39; 11,71%), Máriák (37; 11,11%) és a Juliannák (36; 10,81%) gyakorisága. Gyakori név volt még a Teréz, Terez, Terézia (32), Rozália (29), Anna (25) és az Etelka (17). Viszont nincs közöttük Magdolna (Magdaléna), Rita és Valéria.

Az idő múlásával a szokások is változtak. Mind kevésbé ragaszkodtak a szülők a megszokott utónevekhez, így a nyolcvanas évek elején házasságot kötött férfiak 55 névre hallgattak, a nők pedig 72-re! A leggyakoribb a József (25; 11,42%), István (egy Pista nevű vőlegény is volt) – 18; 8,22%, Ferenc és Sándor (15; 6,85%). Többször ismétlődött a László és Mihály (13), és az András, Antal, Lajos és Tibor (8) keresztnév is. A magyar nyelvben nem/ritkán fordulnak elő az Allen, Dragan, Hans, Joseph, Manfred, Marin, Matija, Savo, Stevan, Tomislav, Vlado és Zvonko nevek. Érdemes megjegyezni, hogy a 219 vőlegény között egy Pál sem volt.

A menyasszonyok utóneve rendkívül változatos, habár továbbra is népszerű az Erzsébet (24; 10,96%), Mária (22; 10,50%), valamint az Ilona (13; 5,94%). Ritka, illetve nem magyar név az Anasztázia, Andjelka, Anja, Blanka, Desanka, Flóra, Genovéva, Gyöngyvér, Helga, Jasmina, Jeka, Jelena, Ljubica, Marcella, Seherezáde, Senada, és a Sofija. A falu védőszentje szent Anna. 1980 és 1984 között mindössze 6 Anna (a menyasszonyok 2,70%-a) járult az anyakönyvvezető elé.

Írástudatlanság

A korábbi anyakönyvekben gyakran találkozni aláírást helyettesítő keresztekkel is. Így van ez Kishegyes esetében is. 45 vőlegény és 57 menyasszony nem tudta aláírásával hitelesíteni házasságkötését. Ez azt jelenti, hogy a férfiak 13,51, a nők 17,12%-a analfabéta. 19 (5,70%) olyan házasság kötött, amelyben mindkét tag írástudatlan. Legtöbbjük napszámos, illetve háztartásbeli.

Összefoglalás

Munkánkban azokról az adatokról számoltunk be, amelyekhez a kishegyesi házasságkötési anyakönyvek tanulmányozásával jutottunk. Összehasonlítottuk a század eleji (1900–1904) és a nyolcvanas évek (1980–1984) házassulandóinak demográfiai adatait, de kihasználtuk a korszerű technika adta lehetőségeket is, ezért cikkünk nemcsak embertani vonatkozású információkat tartalmaz.

Megállapíthatjuk azt, hogy az első időszakban a téli hónapok voltak a lakodalmas hónapok, a század végére augusztus és szeptember a házasságkötések hónapja.

Valamikor a vallási szokások befolyásolták az esküvő dátumát: nagybőjtben és adventben kevés esküvő volt.

Mind a vőlegények, mind a menyasszonyok átlagéletkora a nyolcvanas években magasabb. Ez az érték valamivel magasabb, mint az észak-bácskai településeken tapasztalható.

Az első időszakra nem volt jellemző az exogámia; a másodikban mindössze 24%-uk endogám.

Legtöbbjük közeli településről talált párt magának.

A második időszakban igen magas a válások száma. Nemcsak ez aggasztó, hanem az is, hogy az együtt eltöltött idő rendkívül lerövidült.

Ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk Kishegyes lakosságáról, hosszabb időszakot kell felölelni. A házassági anyakönyvek mellett a születési- és az elhalálozási anyakönyveket is részletesen tanulmányozni kell.

IRODALOM

- A Magyar Korona országainak helységnévtára.* Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1892.
- Biacsi Antal (1994): *Kis délvidéki monográfia.* Életjel könyvek 57. Szabadka.
- Cekuš, G. (1993)a: *Novija proučavanja izonimije u populacijama Severne Bačke.* Glasnik ADJ, 29. 55–59., Beograd.
- Cekuš, G., Čakanj K. (1993)b: *Neke antropološke karakteristike brakova u Severnoj Bačkoj.* Glasnik ADJ, 29. 45–54., Beograd.
- Czékus Géza (1991): *Isonymy at marriage in Hungarian ethnic group of North Vojvodina.* Papers of scientific session in Szeged 11–18. Szeged-Ulm.
- Czékus Géza (1995): *Horgos népessége a házassági anyakönyvek tükrében.* In: Beszélő múltunk – Horgos monográfiája, p. 251–252. Újvidék.

- Czékus Géza (1997): *Szabadka XIX. század végi népesedési jellemzői*. Bácsország, 8. p. 6.
- Gyetvai P. (1978): *Kishegyes újratelepítése Békésszentandrásról 1769-ben*. Békési Élet, XII. évf. 2. sz., 224–234., Békéscsaba.
- Gyetvai P. (1984): *Kishegyes lakóinak származási helye az anyakönyvi adatok alapján*. Hungarológiai Közlemények, XVI. évf. 60. sz., 939–1040., Újvidék.
- Farkas Pál (1907): *Nógrád megye népe*. Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Budapest.
- Lepage, Y. (1979): *Mobilité prénuptiale et homogamie*. Bull. Soc. Roy. Belge, Anthropol. Prehist. 90, 135–139, Bruxelles.
- Maronka J., Virág G. (1994): *Kishegyes 225 éves*. Szemelvények a falu történetéből. Üzenet, XXIV. évf. 5–6. sz.

Tárgyszavak:

Házasság

Házasságszociológia

**DEMOGRAPHIC FEATURES OF MARRIAGES IN KISHEGYES
(MALI IDOŠ, SERBIA)**